HOE FOUT WAS HANS SCHLESCH MET ZIJN IJSLANDSE PISIDIUMS?

door

J.G.J. Kuiper

Ruim een halve eeuw geleden publiceerde de Kopenhaagse apotheker en amateur-malacoloog Hans Schlesch een lijst van de door hem op oostelijk IJsland verzamelde land- en zoetwatermollusken (Journal of Conchology, 1921, vol. 16, no. 7). Hieronder elf soorten zoetwatermollusken, waarvan niet minder dan acht tot het genus Pisidium behoren. Geen Najaden, geen Sphaeriums, en van de Planorbidae slechts één soort namelijk Gyraulus glaber. Een relatief zeer rijke Pisidium-fauna dus.

Prompt verscheen in het volgende nummer van hetzelfde vakblad een merkwaardig ingezonden stuk, ondertekend door de drie bekende, in die jaren samenwerkende Pisidiumspecialisten Oldham, Phillips en Stelfox. In hun brief aan de redactie erkenden zij, de door Schlesch toegezonden Pisidiums op naam te hebben gebracht, doch gaven zij tevens uitdrukking aan hun twijfel over de herkomst van het onderzochte materiaal. De drie heren geloofden namelijk, met uitzondering van de op IJsland algemeen verspreide P. casertanum, niet aan het zover noordelijk voorkomen van enkele der genoemde soorten en vermoedden, dat zij continentaal materiaal onder ogen hadden gehad. Met andere woorden, er zou, al of niet opzettelijk, etiketverwisseling hebben plaats gehad.

Dat was een zeer ernstige verdenking en ik zou mij kunnen voorstellen, dat Schlesch bij het lezen van deze brief uit zijn vel sprong van machteloze woede, want hoe zou hij op dat moment hebben kunnen bewijzen, dat hij geen fout begaan had! Voor zover mij bekend, heeft Schlesch nimmer, in elk geval niet in het openbaar, op de brief van de zg. "Pisidiumclub" gereageerd.

Nu wil het ongeluk, dat het malacologisch blazoen van de toen 30-jarige Schlesch al niet meer helemaal onbesmet was. Reeds als scholier was hij, op zestienjarige leeftijd, met het publiceren van malacologische artikeltjes begonnen. Zijn ijver om zijn naam gedrukt te zien won het daarbij glansrijk van zijn nog onontwikkeld wetenschappelijk verantwoordelijkheidsgevoel. Een aantal onjuiste, om niet te zeggen verzonnen vindplaatsgegevens werd prompt daarop in het Nachrichtsblatt der deutschen malakozoologischen Gesellschaft

aan de kaak gesteld. Dat moet voor Schlesch een ernstige waarschuwing geweest zijn, die hij als intelligent mens zeker begrepen zal hebben. Ik kan mij dan ook moeilijk voorstellen, dat Schlesch de domheid zou hebben begaan enkele jaren later een soortgelijke misstap te doen. Een jeugdzonde is men bereid te vergeten, doch een herhaling ervan in de volwassenheid zou hem in de wereld der malacologen voor goed onmogelijk gemaakt hebben. En dat laatste strookte totaal niet met zijn ambitieuze natuur. Schlesch heeft, hoewel hij openlijk zijn fout bekend heeft, herhaaldelijk de bittere vruchten van zijn, door ijdelheid geïnspireerde, drang tot publiceren moeten plukken. Een van die bittere vruchten was het ingezonden stuk van de Pisidiumclub.

Het enige wat Schlesch, om zijn eer als malacoloog te redden, had kunnen en moeten doen, was, zo spoedig mogelijk naar IJsland terugkeren om daar in het eerder door hem onderzochte Fljótsdal, zo mogelijk in aanwezigheid van een getuige, Pisidiums op dezelfde vindplaatsen te verzamelen. Het is mij een raadsel, waarom Schlesch, die toch veel verzamelreizen naar verre landen ondernam, dit nooit gedaan heeft. Door deze nalatigheid bleef de verdenking op hem rusten.

Intussen zijn alle acteurs van dit drama overleden, Schlesch in 1962, en Stelfox, de laatste van de Pisidiumclub, in 1972. Het omstreden materiaal, dat in het Hull-museum was ondergebracht, is tijdens de tweede wereldoorlog bij bombardementen volkomen vernietigd. Er resten slechts het artikel van Schlesch en de brief van de Pisidiumclub.

Die brief heeft mij steeds geïntrigeerd. Op grond waarvan namelijk waren de drie pisidiologen zo zeker van hun zaak? De geografische verspreiding der Pisidiumsoorten in Europa was toen nog zeer gebrekkig bekend. Welke van de door Schlesch genoemde soorten zouden, volgens hen, niet zo ver noordelijk kunnen voorkomen? En waarom dachten zij aan een continentale herkomst?

Eerst zestien jaar later spreekt Schlesch's landgenoot Mandahl-Barth in zijn "The Zoology of Iceland" (1938) duidelijke taal. Van Schlesch's IJslandse vondsten schrapt hij zonder meer: hibernicum, pulchellum, henslowanum en annicum. Ook de vroeger gesignaleerde personatum voert hij van de IJslandse lijst af, terwijl hij bij subtruncatum een vraagteken zet. Volgens Mandahl-Barth blijven er vijf soorten voor IJsland over nl. casertanum, milium en nitidum, alsmede twee door Schlesch niet gesignaleerde soorten nl. obtusale en lilljeborgii.

Bij mijn jarenlang doorgevoerde revisie van museale Pisidium-collecties, kreeg ik ook het sinds het einde van de vorige eeuw door Deense en IJslandse zoölogen als Feddersen, Johannsen, Davidsson, Thorodsen, Saemundsen, Fristrup en Steenstrup op IJsland verzamelde materiaal onder ogen. Voor het merendeel wordt dit in het Museum van Kopenhagen bewaard, doch ik vond ook monsters in de musea van Göteborg, Londen, Berlijn en zelfs Washington. Het verrassende resultaat van dit onderzoek was, dat er niet minder dan negen soorten uit te voorschijn kwamen, in volgorde van frequentie: casertanum (36 localiteiten), lilljeborgii (16 loc.), obtusale (8 loc.), hibernicum (7 loc.), nitidum (4 loc.), milium (3 loc.) subtruncatum (3 loc.), pulchellum (2 loc.) en personatum (1 loc.). Dus slechts twee van Schlesch's soorten nl. henslowanum en annicum ben ik niet in het door mij onderzochte materiaal tegengekomen. Dat zij niet op IJsland zouden kunnen leven, durf ik niet met stellig-

heid te beweren. In de verspreiding van Pisidiums kan men de gekste verrassingen beleven. Zo is bijvoorbeeld amnicum midden in Cairo gevonden, terwijl deze soort in heel Egypte niet voorkomt; pulchellum werd op het eiland Sachalin verzameld, tenuilineatum hoog in de Atlas, obtusale in westelijk China, subfossiele milium in het Tibestigebergte in het hart van de Sahara, fossiele moitessierianum in Ethiopië, lilljeborgii in Kashmir, casertanum hoog in de Andes, hoog in de Afrikaanse bergen, op de eilanden van Nieuw-Zeeland, en zo zou ik nog een bladzijde lang kunnen doorgaan. Mijns inziens is het niet uitgesloten, dat Schlesch lilljeborgii f. cristata op IJsland verzameld heeft, en dat de Pisidiumclub, die deze vorm nog niet kende, het materiaal als henslowanum gedetermineerd heeft. Ik herinner er slechts aan dat Oldham nog in 1932 (J. of Conch. vol. 19) henslowanum van de Shetland Eilanden signaleerde, iets wat nog veel onwaarschijnlijker is dan IJsland, een determinatiefout die in het Census-rapport van 1951 (J. of Conch. vol. 23) gerepeteerd werd en die eerst in de prachtige "Atlas of the Non-marine mollusca of the British Isles", 1976, hersteld is.

Wat amnicum betreft, wil ik er op wijzen, dat grote exemplaren van casertanum, de zogenaamde f. intermedia, vaak voor amnicum zijn aangezien, doch het lijkt mij onwaarschijnlijk, dat de Pisidiumclub, die zeer goed onderlegd was, deze determinatiefout gemaakt zou hebben.

Sinds kort heb ik een correspondent in Reykjavik, die zich voor de Pisidiums van zijn land is gaan interesseren en die in dit opzicht reeds enkele belangwekkende vondsten gedaan heeft. Als hij er in zou slagen in de door Schlesch aangegeven localiteiten de twee betwiste soorten te verzamelen, wel, dan is een posthume rehabilitatie van Hans Schlesch op zijn plaats.